

PETER KLINAR

Pogledi na avtonomijo Slovenije

Uvod

Letošnja raziskava »Slovenskega javnega mnenja '90« razkriva protislovja stališč v obdobju vrhunca družbene krize in v pričakovanju njenega razpleta, ki se že začinja.* Ob tem je treba opozoriti, da raziskujemo subjektivna stališča in mnenja, ki izražajo in odsevajo objektivne družbene razmere. Ta stališča so individualno različna in tista, ki predvidevajo spremembe, razvoj, izhode iz krize, so lahko tudi pred ali za dejanskimi možnostmi, ki jih ponujajo dejstva obstoječih razmer. Treba je še pripomniti, da stališča lahko ocenjujemo kot psihološke spodbude ali zavore družbenih sprememb. Vendar pa so sama stališča nezadostna za spremembo vedenja in delovanja, zato so potrebne objektivne ekonomske, politične in kulturne družbene spremembe. Učinki sprememb stališč oz. mišljenj bodo izrazitejši, kadar se bo z njimi vred spreminjalo socialno okolje.

Dejanskih razvojnih sprememb na področju mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji ni zaznati, zato stališča o mednacionalnih odnosih odsevajo izrazito krizo v teh odnosih, vidno v zaostrenih mednacionalnih konfliktih, in izražajo različne opcije izhodov iz te krize. Medtem ko se začenjajo spremembe na ekonomskem in političnem področju (ekonomski in politični pluralizem), teh sprememb v mednacionalnih odnosih v smislu etničnega pluralizma, sprememb federacije, pridobljene nacionalne avtonomije ipd. ni mogoče zaznati. Zaradi tega ni presenetljivo, da so stališča o mednacionalnih odnosih protislovnostna: uveljavljena narodna in nacionalna zavest in etnocentrične mnenjske usmeritve; optimizem in pesimizem glede izhodov iz mednacionalnih konfliktov; odprtost v svet in Evropo in partikularna zamejenost; vsestransko sprejemanje celovitega strukturalnega pluralizma in omejeno sprejemanje etničnega pluralizma; izjemno kritične ocene mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji in zadovoljive ocene teh odnosov v Sloveniji.

Ker se v tem prispevku lotevamo osrednjega problema mednacionalnih odnosov, to je načinov pridovanja večje nacionalne avtonomije Slovenije, je pred tem treba omeniti druge raziskovalne ugotovitve, ki nakazujejo osrednji problem in ki so z njimi povezane.

* V raziskavi SJM 90 je bil upoštevan vzorec 2050 polnoletnih prebivalcev Slovenije. Prikazane ugotovitve so bile dobljene predvsem na osnovi analize dvorazsežnostnih frekvenčnih porazdelitev (s testom χ^2 za neodvisnost dveh nominalnih spremenljivk, s pregledom standardiziranih rezidualov pri testu χ^2 in primerjavami strukturalnih odstotkov). Sklepi o odvisnosti spremenljivk so bili pri vseh tabelah sprejeti s tveganjem, manjšim od 0,05). Računalniška obdelava podatkov je bila opravljena s pomočjo programskega paketa SPSSPC+ (predvsem s podprogramom CROSSTABS in poskusom s podprogramom HILOGLINEAR).

Posebej je bila obravnavana skupina 509 respondentov, ki se v večih odgovorih hkrati (D7 = 2 ali 3, D8 = 2, D2 = 1, D4 = 2, D6 = 1, D10B = 4 ali 5, D10C = 4 ali 5; glej vprašalnik SJM 90) skladno zavzema za večjo avtonomijo Slovenije. Dobljene ugotovitve niso statistično ocenjene, zato predstavljajo le orientacijo za morebitne nadaljnje analize (op. C. Trampuž).

Raziskovalni rezultati opozarjajo na izrazite manifestacije nacionalne in narodne zavesti, na okrepljena narodna čustva, na izraze nacionalne identifikacije in narodne enotnosti. Narodna čustva tudi kipijo od ekstremnejših ravni civilne religije z izrazito čustveno, pa tudi kritično osredotočenostjo na lastni narod. Nacionalna zavest izraža samozavest, upornost proti morebitnim zunanjim intervencijam – očitno jo oblikujejo zaostreni mednacionalni konflikti.

Vrh krize jugoslovanskih mednacionalnih odnosov

Slovenski anketiranci dojemajo globino in širino krize jugoslovanskih mednacionalnih odnosov, ko opozarjajo na mitingaške poskuse širjenja srbske prevlade po Jugoslaviji, na nezdružljive, nasprotujoče si razvojne koncepte in civilizacijske razlike, ki se spopadajo v tem prostoru. Ob tem nasprotujejo metodam mitingov kot sredstvom širjenja srbske konservativne politike, še posebej grobi represiji kot sredstvu neučinkovitega urejanja kosovske krize, do katere je prišlo – ob socialno ekonomski zaostalosti in tradicionalnih konfliktih – predvsem zaradi omejitve avtonomije Kosova s strani Srbije. Srbska politika s poskusi organizacije mitingov v Sloveniji in z gospodarsko blokado Slovenije ter zaostrovanje mednacionalnih konfliktov na Kosovu zaradi omejitve avtonomije pokrajine so temeljni razlogi za negativne ocene jugoslovanskih mednacionalnih odnosov, kot se razkrivajo v Sloveniji, saj prizadevajo slovenske težnje po večji nacionalni avtonomiji.

Zadovoljivi mednacionalni odnosi v Sloveniji

Anketiranci mednacionalne odnose v Sloveniji ocenjujejo s prevladujočimi ocenami kot dobre; v kraju bivanja ter na delovnem mestu ni zaznati kakšnih izrazitejših konfliktov med avtohtonim in imigrantskim prebivalstvom iz drugih jugoslovanskih okolij. Raziskovalni rezultati govorijo o tolerantnem odnosu Slovencev do odprtosti poklicnih dejavnosti za interne jugoslovanske imigrante. Toleranca je vidna tudi do kulture imigrantov in njihovega kulturnega organiziranja. Skoz optiko naraščajoče narodne in nacionalne zavesti v kriznih mednacionalnih razmerah pa je treba gledati na nerazpoloženje Slovencev na imigracije v Slovenijo iz drugih okolij Jugoslavije zaradi kulturnih in zaposlitvenih ogrožanj avtohtonega prebivalstva in na nerazpoloženja anketirancev do političnega organiziranja imigrantov. V tej luči je mogoče razumeti tudi minimalne deleže stališč, ki dajejo zaposlitvene prednosti avtohtonemu prebivalstvu v primerih odpuščanja z dela zaradi prestrukturiranja gospodarstva. Naraščajoča nacionalna zavest nedvomno spodbuja tudi prevladujoče sodbe, da so se delavci iz drugih republik, še posebej tisti, ki imajo opravka z ljudmi, dolžni naučiti slovenščine, kar je nenazadnje tudi nujen pogoj za doseganje njihove socialne promocije. Razširjena in poglobljena nacionalna zavest Slovencev dopušča uveljavljanje nepopolnega etničnega pluralizma.

Izražanje okrepljene nacionalne zavesti se kaže v težnjah po večji politični, gospodarski in kulturni samostojnosti Slovenije. Te zahteve se v zadnjih letih opazno povečujejo in dosegajo v letošnji raziskavi najvišje večinske deleže. Raziskovalni podatki kažejo na pojave, ki ogrožajo slovensko suverenost. To so že omenjeni mednacionalni konflikti v Jugoslaviji (Srbija – Slovenija in različni razvojni koncepti, civilizacijske razlike in kosovske razmere) in pa neustrezen jugoslovanski federativni koncept, po katerem ima Slovenija prevelike obveznosti do nerazvitih in federacije in ki onemogoča uveljavljanje pomembnih slovenskih političnih predlogov, saj so v veliki meri s preglasovanjem zavrnjeni. Sedanja federativna ureditev se je izkazala kot neučinkovita proti kršitvam skupnega trga in ni ponudila potrebne zaščite proti grožnjam slovenski nacionalni suverenosti. Slovenski anketiranci doživljajo ogrožanja slovenske suverenosti tudi z grobimi napadi z jugovzhodnega dela Jugoslavije, ki zadevajo slovenske koncepte političnega pluralizma in demokratizacije.

Anketiranci razmišljajo o prihodnosti Slovenije skladno s izrazi naraščajoče nacionalne zavesti in težnjami po avtonomiji Slovenije. Večina (51%) sodi, da bi konfederativna oblika zagotovila Sloveniji večjo nacionalno samostojnost, približno $\frac{1}{4}$ se zavzema za Slovenijo kot povsem samostojno državo in manjšina (15%) se zadovoljuje z dosedanjim statusom Slovenije v jugoslovanski federaciji. Pri tem izhajajo od pravice do samoodločbe kot neodtujljive pravice. Načini pridobitve večje avtonomije Slovenije naj bi potekali po ustavni poti. S spremenjeno slovensko ustavo naj bi Slovenija odločila, katere zadeve bo prenesla na jugoslovanske organe. Večinska mnenja tako poudarjajo, da je za večjo avtonomijo Slovenije boljša konfederativna kot federativna ureditev, ki jo hkrati štejejo tudi kot primernejšo za prihodnost Jugoslavije.

Uveljavljanje polne nacionalne suverenosti ustvarja možnosti za umiritev nacionalnih konfliktov, onemogočanje srbske prevlade nad Jugoslavijo in za izognitev izrednega stanja ter državljanske vojne. To so optimistične opcije anketirancev glede izhodov iz mednacionalnih konfliktov. Če pa se ne bosta uveljavila popolna suverenost narodov in samostojnost republik, potem pa so utemeljena pesimistična pričakovanja izhodov iz obstoječih mednacionalnih konfliktov, ki opozarjajo na nadaljevanje konfliktnega stanja in negotovosti, na možnosti odcepitve Slovenije ter razpada Jugoslavije. Čeprav je javno mnenje bolj naklonjena optimistični opciji izhodov iz mednacionalnih konfliktov, pesimistična opcija ni neizrazito izražena in opazen je trend naraščanja teh ocen. Stališča o odcepu Slovenije je treba razumeti v kontekstu nadaljnjega zaostrovanja mednacionalnih konfliktov.

Pot do avtonomije Slovenije: konfederacija ali samostojna država

Pregled povezav stališč o prihodnji konfederativni obliki Slovenije, njeni samostojnosti ali nespremenjeni vključenosti v jugoslovansko federacijo pokaže povezavo med stališči o prihodnji konfederativni ureditvi in uveljavitvi polne suverenosti narodov in samostojnosti nacij, do katere morejo pripeljati rešitve sedanjih mednacionalnih konfliktov. Vidna je tudi izrazita povezave med stališči o prihodnosti Slovenije kot samostojne države in njenega odcepa kot izhodu iz nepomirjenih mednacionalnih konfliktov. Ne presenečajo zveze med stališči o konfederativni prihodnosti Slovenije in teženj po pridobitvi večje avtonomije Slovenije.

Stališča o prihodnjih konfederativnih vezeh Slovenije z Jugoslavijo so izrazito povezana s stališči o konfederativni ureditvi Jugoslavije, kar obeta Sloveniji večjo avtonomijo in popolnejšo samostojnost kot dozdej. Slovenski anketiranci torej sodijo, da je konfederacija oblika, ki bi mogla Sloveniji zagotoviti večjo avtonomijo, kot jo ima doslej, po drugi strani pa je vidna zveza med ocenami o prihodnjem nespremenjenem statusu Slovenije kot republike v sedanjih federalnih okvirih s sodbami o ohranitvi njene dosedanje nespremenjene – to je omejene avtonomije. Konservativni nereformistični (manjšinski) pogledi, ki se zadovoljujejo z obstoječo ureditvijo in omejeno avtonomijo, so med seboj povezani. Mednje sodijo tudi povezave stališč o prihodnjem nespremenjenem položaju Slovenije v jugoslovanski federaciji in nesmiselnosti razpravljanj o odcepitvi Slovenije od Jugoslavije v sedanjih razmerah.

Logično utemeljene in statistično relevantne so zveze med stališči o prihodnosti Slovenije kot povsem samostojne države in smiselnosti razprav o odcepitvi Slovenije od Jugoslavije glede na sedanje razmere. Ob tem je treba reči, da sicer večinska stališča o smiselnosti razprav o odcepitvi, ki naraščajo, še ne pomenijo odločanja o odcepitvi, marveč izražajo nezadovoljstvo z obstoječimi razmerami v federaciji in pomenijo preseganje tabuja odcepitve in del taktike za spreminjanje odnosov v federaciji. V bistvu razprava o odcepitvi pomeni pripravo možnih izhodov, če bi se mednacionalni konflikti nadaljevali in z njimi vred omejitve avtonomije Slovenije, kakor tudi če slovenski predlogi o konfederativni ureditvi v Jugoslaviji ne bi bili sprejeti.

Pričakovana je tudi izrazita povezava stališč o prihodnosti Slovenije kot povsem samostojne države s stališči o odločanju na referendumu za odcepitev Slovenije in pa stališči o nespremenjenem dosedanjem statusu Slovenije kot republike v jugoslovanskih federativnih okvirih z odločanjem na referendumu proti odcepitvi Slovenije. 56% anketirancev bi na referendumu glasovalo za odcepitev Slovenije, 20% proti, 24% pa jih ne bi šlo na glasovanje, ali jih še ne ve, kako bi glasovali, če bi bil razpisan referendum o odcepitvi Slovenije. Pregled teh rezultatov pokaže, da so deleži pritrdilnih odločitev o odcepitvi dokaj višji od deležev stališč o prihodnosti Slovenije kot samostojne države. Morebitni razpis referendumu o odcepitvi Slovenije pride v poštev ob nadaljnjem zaostrovanju mednacionalnih konfliktov, omejevanju avtonomije Slovenije in neuspehu sklepanja konfederativne pogodbe. To pojasnilo osvetli višje deleže pritrdilnih odločitev o odcepitvi na morebitnem referendumu, ki bi odločal o obstoju Slovenije v okviru Jugoslavije ali zunaj nje. Večina anketirancev, ki bi na referendumu pritrdilno glasovala za odcepitev Slovenije, meni, da je prihodnost Slovenije v konfederativni ureditvi (51%), 39% pa jih sodi, da je prihodnost Slovenije v njeni popolni državni samostojnosti. Tudi ta podatek pojasnjuje pravilnost naše gornje razlage o odločitvah za odcepitev Slovenije na referendumu ob neuspešnih poskusih za uveljavitev konfederativne ureditve.

Kažejo se tudi povezave stališč o prihodnji samostojni slovenski državi in s stališči o odpiranju novih razvojnih možnosti Slovenije zunaj Jugoslavije. Večina anketirancev, ki vidi nove razvojne možnosti Slovenije zunaj Jugoslavije (54%), meni, da je treba šteti konfederacijo kot prihodnjo obliko ureditve Slovenije, in le 28% jih meni, naj bi to bila samostojna slovenska država. To razlaga visok delež stališč (76%), ki se povečuje v primerjavi s predhodnimi raziskavami o odpiranju novih razvojnih možnosti Slovenije zunaj Jugoslavije. V teh stališčih, ki se hkrati z visokimi deleži zavzemajo za konfederacijo, je videti težnje po odpiranju Slovenije v zahodno Evropo in po njenem neposrednem povezovanju z razvitim svetom

brez birokratskega zavlačevalnega in omejevalnega vmesnega posredovanja zveznih jugoslovanskih organov. Opiranje Slovenije v svet torej zahteva pridobitev njene večje avtonomije v obliki konfederacije ali morda tudi povsem samostojne države. V tej luči so tudi razumljive zveze med stališči o prihodnjem nespremenjenem statusu Slovenije kot federalne jugoslovanske enote in maloštevilnimi sodbami o neobstoju razvojnih možnosti Slovenije zunaj Jugoslavije.

Razložljive so zveze med stališči o prihodnji konfederativni ureditvi Slovenije s stališči racionalnega solidarizma do razvoja nerazvitih območij Jugoslavije, ki temelji na obojestranskih gospodarskih interesih razvitih in nerazvitih. Stališča o prihodnji samostojni Sloveniji se povezujejo s partikularističnimi stališči do razvoja nerazvitih, po katerih je naložena skrb za nadaljnji razvoj nerazvitim samim. Stališča o nespremenjenem statusu Slovenije kot jugoslovanske federalne enote pa se povezujejo s stališči skrajnega solidarizma do razvoja nerazvitih območij Jugoslavije.

Stališča socialnih kategorij o konfederativni ali osamosvojitveni prihodnosti Slovenije

Pregled stališč posameznih kategorij anketirancev o prihodnosti Slovenije v njeni konfederativni ureditvi pokaže, da se zanje seveda bolj zavzemajo Slovenci kot pripadniki drugih narodov, ki živijo v Sloveniji. Opazni so poudarki o prihodnji konfederativni ureditvi Slovenije, ki jih izražajo kategorije z višjim delovnimi položaji (stopnja izobrazbe in vloge v organizaciji dela). Pristaši različnih političnih organizacij imajo do prihodnje konfederativne ureditve dokaj podobna stališča in med njimi ni razlik. Pristaši ZKS – SDP in Socialistične zveze Slovenije kakor tudi pristaši Demosa – združene opozicije in ZSMS – liberalne stranke se zavzemajo z nekoliko nadpovprečnimi deleži za konfederativno ureditev Slovenije. Ti deleži pa so nižji od povprečja le pri pristaših drugih političnih strank, ki ne sodijo med omenjene.

Samostojnost slovenske države v prihodnjem družbenem razvoju omenjajo predvsem mlajši anketiranci, pa seveda Slovenci mnogo bolj kot pripadniki drugih narodov, živečih v Sloveniji. Tako se odločajo še kategorije anketirancev z nižjim delovnim položajem. S podpovprečnimi deleži stališč se zavzemajo za samostojno Slovenijo kategorije z višjimi delovnimi položaji. Nekoliko nadpovprečni so deleži stališč o samostojni Sloveniji pri pristaših Demosa in ZSMS – liberalne stranke, ki pa ne kažejo na statistično relevantne zveze. Po drugi strani pa se z nekoliko podpovprečnimi deleži stališč zavzemajo za samostojnost Slovenije pristaši ZKS–SDP in SZS. Deleži pristašev drugih političnih strank se gibljejo na ravni povprečja. Nespremenjeni status Slovenije kot republike v jugoslovanski federaciji bolj poudarjajo kategorije Neslovencev in kategorije z nižjimi delovnimi položaji. Za nespremenjeni republiški status Slovenije v Jugoslaviji se z opazno nadpovprečnimi deleži odgovorov zavzemajo pristaši ZKS–SDP in SZS (ta zveza je statistično relevantna), s podpovprečnimi deleži pa pristaši Demosa in ZSMS – liberalne stranke. Deleži stališč pristašev drugih političnih strank pa se gibljejo na ravni povprečja. Med njimi najdemo tudi najvišje deleže stališč, ki ne vedo odgovora na vprašanje o svoji zamisli o prihodnosti Slovenije.

1. Posplošene ugotovitve kažejo, da se uveljavljena nacionalna zavest Slovencev izraža v njihovih težnjah po pridobitvi večje nacionalne avtonomije, ki jo štejejo kot učinkovit izhod iz obstoječih mednacionalnih konfliktov.

2. Ocene mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji in Sloveniji odsevajo naraščajočo nacionalno zavest Slovencev, povezano z zahtevami po uveljavitvi polnejše nacionalne avtonomije.

3. Slovenci si zamišljajo, da bi do večje nacionalne avtonomije mogli priti – ob upoštevanju pravice do samoodločbe – po ustavni poti.

4. Sedanji federativni okviri se zdijo Slovincem utesnjujoči, zato iščejo izhode v konfederaciji in povsem avtonomni slovenski državni tvorbi.

5. Večjo nacionalno avtonomijo naj zagotovi konfederacija, do odcepa Slovenije pa naj bi prišlo, če si Slovenija ne bi mogla izboriti večje avtonomije, če bi se mednacionalni konflikti še nadaljevali in poglobljali. Konfederacija ali samostojnost Slovenije zagotavljata neposredno povezovanje z razvitim svetom in odpiranje novih razvojnih možnosti.

6. Manjšinski del slovenske populacije se zadovoljuje s statusom slovenske republike v jugoslovanskih federativnih okvirih in se ne zavzema za spremembe ter ne vidi novih razvojnih možnosti Slovenije zunaj Jugoslavije, z njenim odpiranjem in neposrednim povezovanjem z razvitim svetom.

7. Konfederativna ureditev Jugoslavije naj bi uveljavila racionalni solidarizem med bolj in manj razvitimi področji, osamosvojitve Slovenije pa bi ogrozila takšen medsebojni solidarizem. Ohranitev nespremenjenih federativnih odnosov v Jugoslaviji pa podaljšuje možnosti za uveljavljanje skrajnega solidarizma v odnosih med razvitimi in nerazvitimi federalnimi enotami.

8. Konfederativna zamisel ima poudarjeno zaledje pri kategorijah z višjimi delovnimi statusi in med pristaši vseh pomembnejših političnih strank na oblasti in v opoziciji.

9. Zamisel o prihodnosti Slovenije kot samostojne države je izraziteje zasidrana pri kategorijah mlajših anketirancev in kategorijah z nižjimi delovnimi položaji. Nekaj več podpore ima ta zamisel pri pristaših opozicijskih strank in ZSMS – liberalne stranke.

10. Konservativne poglede o nespremenjenem statusu Slovenije kot jugoslovanske federalne enote pa bolj opazno srečujemo pri kategorijah Neslovencev, kategorijah z nižjimi delovnimi položaji in pri kategorijah, ki se štejejo kot politični pristaši ZKS-SDP in SZS.

Načini doseganja avtonomije Slovenije v kontekstu mednacionalnih in mednarodnih odnosov

Zveze med stališči o prenosu nekaterih zadev na jugoslovanske organe, določenem s slovensko ustavo in stališči o konfederativni ureditvi Jugoslavije, govorijo o tem, da z ustavnim prenosom zadev na jugoslovanske organe anketiranci razumejo, da se ta prenos odvija predvsem v novih konfederativnih in ne v obstoječih, starih federativnih okvirih. Ustavne spremembe naj torej pripeljejo do konfederacije, do večje avtonomije Slovenije, do odpiranja njenih novih razvojnih možnosti zunaj Jugoslavije. Vse te ugotovitve izhajajo iz povezav ustreznih stališč anketirancev.

Zamisli o konfederaciji kot poti k večji avtonomiji Slovenije ter načinu bolj-šega urejanja mednacionalnih konfliktov v Jugoslaviji kot pa v dosedanji federaciji, se povezujejo s stališči o novih razvojnih možnostih Slovenije zunaj Jugoslavije in s pritrdilnimi odločitvami o odcepitvi Slovenije, če bi bil razpisan referendum. Ta poslednja zveza ponovno opozarja na ugotovitev, ki smo jo že omenili, da se odloča za konfederacijo tudi precejšen del anketirancev, ki hkrati sporoča, da bi ob morebitnem razpisu referenduma glasovali za odcepitev. To pomeni, da bi jih neuresničitev konfederativne zamisli pripeljala do odločitve za odcepitev.

Razumljive so zveze med stališči o smiselnosti razprav o odcepitvi s prizadevanji za večjo avtonomijo Slovenije in z odločitvijo za odcepitev Slovenije ob razpisu referenduma. Razmišljanja o odcepitvi v kontekstu pridobivanja večje avtonomije imajo svoj smisel kot pripravljalna dejanja za odcepitev, pri katerih je treba razmišljati o novih razvojnih možnostih Slovenije zunaj Jugoslavije (tudi ta stališča so povezana s stališči o smiselnosti razprav o odcepitvi), če zamisel o konfederaciji ne bi uspela.

Zveze med stališči, ki napovedujejo glasovanje o odcepitvi ob razpisanem referendumu z zavzemanji za večjo avtonomijo Slovenije in za njeno odpiranje v svet, kažejo na prevladujoče usmeritve tistih anketirancev, ki bi se ob nadaljevanju mednacionalnih konfliktov na referendumu odločili za odcepitev Slovenije.

Socialne kategorije o avtonomiji Slovenije v kontekstu mednacionalnih in mednarodnih odnosov

Stališčem o večji avtonomiji Slovenije so z nižjimi, podpovprečnimi deleži naklonjeni Neslovenci, z višjimi nadpovprečnimi pa kategorije z višjimi delovnimi statusi in pristaši političnih strank združene opozicije Demosa, pa tudi ZSMS – liberalne stranke.

O novih možnostih razvoja Slovenije zunaj Jugoslavije seveda bolj pritrdilno razglabljajo Slovenci kot Neslovenci. Poudarjajo jih pripadniki Demosa – opozicijskih strank, pripadniki ZKS-SDP in SZS pa se za ta stališča odločajo na ravni povprečja odgovorov, pri tem pa se kaže povezava kategorije pripadnikov ZKS-SDP in SZS z manjšinskimi mnenji, da Slovenija ne bi imela nobene možnosti razvoja zunaj Jugoslavije.

Smiselnosti razprav o odcepitvi so bolj naklonjene kategorije mlajših anketirancev, Slovencev in kategoriji pristašev strank združene opozicije Demos in ZSMS – liberalne stranke. Pristaši ZKS-SDP in SZS pa se zavzemajo za smiselnost razprave o odcepitvi s podpovprečnimi deleži svojih sodb. Njihovi deleži o nesmiselnosti omenjenih razprav pa so opazno višji od povprečja.

Če bo razpisan referendum o odcepitvi Slovenije, je pričakovati po raziskovalnih rezultatih, da bi za odcepitev glasovali z nadpovprečnimi deleži mlajši anketiranci, Slovenci in pristaši političnih strank združene opozicije Demosa in ZSMS – liberalne stranke. Višje deleže glasovanj proti odcepitvi pa bi bilo pričakovati pri Neslovcih in pristaših političnih strank ZKS-SDP in SZS.

Kategorije z višjimi delovnimi statusi se z nadpovprečnimi deleži strinjajo s stališčem, naj Slovenija z ustavo določi, katere zadeve bo prenesla na jugoslovanske organe. Tako se odločajo tudi kategorije pristašev političnih strank Demosa in ZSMS – liberalne stranke. Pristaši ZKS-SDP in SZS odgovarjajo na ravni povpreč-

nih odgovorov. Manj pa so zavzete za gornja stališča kategorije Neslovencev, kategorije z nižjimi delovnimi položaji in pristaši drugih političnih organizacij, ki z visokimi deleži ne vedo odgovora na zastavljeno vprašanje.

Da je prihodnost Jugoslavije v konfederativni ureditvi in ne v sedanji federaciji, kar bo Sloveniji omogočilo večjo stopnjo avtonomije in suverenosti, menijo z nadpovprečnimi deleži svojih ocen kategorije z višjimi delovnimi položaji in kategorije pristašev političnih strank Demosa ter ZSMS – liberalne stranke. S temi mnenji se s podpovprečnimi deleži strinjajo kategorije Neslovencev, kategorije z nižjimi delovnimi statusi in kategorije pristašev političnih strank ZSK-SDP in SZS ter drugih političnih organizacij.

Med kategorije, ki nekoliko bolj poudarjajo optimistične izhode iz sedanjih mednacionalnih konfliktov z uveljavitvijo polne suverenosti narodov in avtonomij republik, se uvrščajo pristaši političnih strank ZKS-SDP in SZS ter Demosa. Druge kategorije anketirancev pa na to vprašanje odgovarjajo v glavnem na ravni povprečja odgovorov, razen kategorije pristašev drugih političnih strank, kjer prevladujejo neodločni odgovori, deleži pritrdilnih odgovorov pa so pri njih podpovprečni.

Za pesimistične izhode mednacionalnih konfliktov, ki bodo pripeljali do odcepa Slovenije, se z nadpovprečnimi deleži odločajo kategorije mlajših anketirancev in pristaši političnih strank Demosa.

Nadpovprečni deleži nestrinjanja z odcepitvijo Slovenije kot izhoda mednacionalnih konfliktov pa so vidni pri kategoriji Neslovencev, pri kategorijah z višjimi delovnimi statusi in pri pristaših političnih strank ZKS-SDP in SZS.

Skrajni solidarizem v odnosih med razvitimi in nerazvitimi področji Jugoslavije poudarjeno izražata kategorija Neslovencev in kategorija pristašev ZSK-SDP in SZS. Za racionalni solidarizem se bolj zavzemajo kategorije z višjimi delovnimi položaji in pa kategorije pristašev ZSMS – liberalne politične stranke, pa tudi pristaši političnih strank Demosa. Partikularistični pogledi o odnosih med razvitimi in nerazvitimi pa se bolj kažejo pri kategorijah z nižjimi delovnimi statusi. Partikularistična stališča, naj nerazviti sami skrbijo za svoj razvoj, med kategorijami pristašev različnih političnih strank niso bolj izrazito diferencirana.

Dopolnilne sklepne ugotovitve o avtonomiji Slovenije v kontekstu mednacionalnih in mednarodnih odnosov

Nadaljnja raziskovanja razkrivajo nekatere nove sklepne ugotovitve in potrjujejo že navedene ugotovitve. V teh sklepih se osredotočamo le na nove ugotovitve:

1. Ustavna pot sprememb v smeri večje avtonomije naj bi pripeljala predvsem do konfederacije in do zagotavljanja razvojnih možnosti Slovenije zunaj Jugoslavije.

2. Konfederacijo razumejo anketiranci kot obliko za reševanje mednacionalnih konfliktov in kot ureditev, ki bi omogočala Sloveniji odpiranje v razviti svet.

3. Smiselnost razprav o odcepitvi Slovenije je treba razumeti v kontekstu hotenj po večji avtonomiji in odpiranju Slovenije v razviti svet in kot pripravljalna dejanja, če zamisel o konfederaciji ne bi uspela.

4. Nadaljnje zaostrovanje mednacionalnih konfliktov utegne pripeljati do glasovanja na referendumu za odcepitev Slovenije, da bi na ta skrajni način Slovenija pridobila svojo avtonomijo in nove razvojne možnosti v razvitem svetu.

5. Zamisli o večji nacionalni suverenosti, spodbujeni z naraščajočo nacionalno

zavestjo, posebej izrazito pritrjujejo socialne kategorije z višjimi delovnimi položaji in pristaši političnih strank opozicije ter liberalne stranke. Te kategorije tudi poudarjajo, da je treba priti do sprememb sedanje federacije po ustavni poti.

6. Kategorije z višjimi delovnimi položaji in pristaši opozicijskih strank ter liberalne stranke z nadpovprečnimi deleži sodijo, da bo konfederacija zagotovila Sloveniji večjo avtonomijo in suverenost. K takemu mnenju se izraziteje ne nagibajo pristaši ZKS-SDP in SZS, četudi je njihova opcija za konfederacijo kot prihodnjo ureditev Slovenije dokaj opazna.

7. Pristaši ZKS-SDP in SZS ter političnih strank združene opozicije skupaj izraziteje poudarjajo optimizem glede izhodov iz obstoječih nacionalnih konfliktov v smeri uveljavitve polne suverenosti in avtonomije nacij.

8. Kar zadeva razprave o odcepitvi, o razvojnih možnostih Slovenije zunaj Jugoslavije, glasovanja za odcepitev na morebitnem referendumu in takšnih zaostritev mednacionalnih konfliktov, ki bi pripeljali do odcepitve Slovenije, se za take opcije izraziteje odločajo kategorije pristašev Demosa, pri nekaterih od teh vprašanj pa tudi pristaši liberalne stranke in mlajši anketiranci. Pristaši ZKS-SDP in SZS izraziteje nasprotujejo stališčem, ki so povezana z odcepitvijo Slovenije. Pri stališčih o referendumskem glasovanju proti odcepitvi se jim pridružuje še kategorija Neslovencev, in pri stališčih nestrinjanja z odcepitvijo kot izhodom iz mednacionalnih konfliktov pa še kategorije z višjimi delovnimi položaji.

9. Racionalno solidaristično v odnosih med razvitimi in nerazvitimi so bolj opazno usmerjene kategorije z višjimi delovnimi statusi in pristaši opozicijskih strank in liberalne stranke. Partikularizem v medsebojnih odnosih poudarjajo kategorije z nižjimi delovnimi statusi, kar smo ugotavljali že v prejšnjih raziskavah, med pristaši različnih političnih strank pa ni bistvenih razlik. Skrajni solidarizem nekoliko bolj poudarjeno izražajo poleg kategorij Neslovencev še pristaši ZKS-SDP in SZS.

O kategorijah anketirancev, zavzetih za odločnejše pridobivanje polnejše avtonomije Slovenije

Nadaljnje raziskave kažejo, da se oblikuje kategorija anketirancev, ki se dokaj enotno zavzema za bistvene spremembe sedanje federativne ureditve, ko vidi možnosti za pridobitev večje avtonomije Slovenije v njeni konfederativni ureditvi ali v osamosvojitvi kot samostojne države. To skupino sestavljajo pripadniki vseh izobrazbenih in starostnih kategorij anketirancev brez kakšnih opaznejših odstopanj od izobrazbene in starostne strukture vseh anketirancev. Podatki kažejo, da opisano kategorijo sestavljajo nekoliko nižji deleži povprečja pristašev ZKS-SDP in SZS in precej višji deleži pristašev strank združene opozicije Demosa in ZSMS – liberalne stranke, pristaši Slovenske demokratske zveze (SDZ) ter pristaši Zelenih Slovenije. Sklenemo lahko z že znano ugotovitvijo, da so težnje po regionalnejših spremembah v Sloveniji, ki zadevajo njeno avtonomijo in sedanje federativne odnose v smislu razvoja konfederacije ali samostojne države, bolj izrazito prisotne pri pristaših liberalne stranke in pri pristaših opozicijskih političnih strank kot pri pristaših ZKS-SDP in SZS. To ugotovitev ilustrirajo še nekateri podrobnejši podatki. Delež članov in pristašev ZKS-SDP ter SZS, vključenih v omenjeno kategorijo, ki se zavzema za večje družbene spremembe statusa Slovenije, je nekoliko nižji od deleža vseh članov in pristašev ZKS-SDP in SZS, vključenih v raziskavo, delež članov ZSMS – liberalne stranke in njihovih pristašev in pristašev SDZ,

Slovenske socialdemokratske zveze in Zelenih Slovenije pa nekoliko višji od deleža teh kategorij, vključenih v raziskavo.

* * *

Na koncu tega zapisa se je treba vrniti na njegov začetek. Stališča o mednarodnih odnosih, čeprav tudi protislovna, nakazujejo izrazite težnje po pridobitvi večje avtonomije Slovenije. K temu cilju se stekajo zamišljene poti. Če izhajamo iz podmene, da subjektivna stališča dovolj verno odsevajo objektivne družbene razmere in izražajo dejanske možnosti sprememb, potem se začenja zapleten proces uresničevanja stališč, ki zahteva globoke strukturalne spremembe in spremembe v delovanju ter ravnanju na vseh ravneh, od družbene do individualne ravni. Integracija v razviti svet vodi prek avtonomij posameznikov, skupin in narodov, brez katerih ni učinkovitih integracij teh družbenih ravni.

VIRI:

- S. Vago: Social Change, Prentice Hall, New Jersey 1989, str. 246, 247.
- Slovensko javno mnenje 1990, RI-FSPN, Ljubljana.
- Slovensko javno mnenje 1980-1989, RI-FSPN, Ljubljana.
- Toš, Klinar, Mlinar, Markič, Roter, Trampuž: Slovensko javno mnenje 1979, Delavska enotnost Ljubljana, 1987.
- Toš, Klinar, Markič, Mlinar, Rotar, Trampuž: Slovenski utrip. Rezultati raziskav javnega mnenja 1988-1989, FSPN Ljubljana 1989.
- T. Hribar: Slovenska državnost, CZ Ljubljana 1989.
- Okrogla miza: Nacija kot identiteta v protislovljih sodobnega sveta, Teorija in praksa 8-9/89, str. 975-1014.
- Zbornik: Slovenija v jugoslovanski federaciji, FSPN, Ljubljana 1987.
- P. Klinar: Medetnični in mednarodni konflikti v Jugoslaviji, Teorija in praksa, 1-2/90, str. 3-16.
- Zbornik: Suverenost slovenskega naroda, Zbor slovenskih kulturnih delavcev, Ljubljana 1988.
- Teorija etnosa: naši dometi, Migracijske teme 2, 3/89.

BOŠTJAN MARKIČ

Politična zavest in javno mnenje

Možnosti »navadnega državljana«

Politični sistem samoupravne usmeritve je v svojih programskih, često zelo vizionarsko obarvanih dokumentih in izhodiščih, pripisoval pomembno mesto navadnim »delovnim ljudem« in »občanom«. Ta sistem pa je bil močno ideologiziran. Primerjalna analiza med ustavnimi dokumenti ter zakonskimi določili na eni strani ter izkustveno prakso na drugi strani, pa je pokazala, da je bil razkorak med normativnim in stvarnim opazno velik. Politični sistem samoupravne usmeritve kljub svojim optimističnim napovedim in »optimistični antropologiji« ni uspel dejansko potisniti »navadnega« državljana na vidnejše mesto v mreži odločitvenih procesov. Vloga navadnega državljana je bila marginalizirana že na mikroravni družbenopolitične organiziranosti. Bolj ko smo se pomikali proti makroravnem družbene organiziranosti, bolj je plahnela možnost vplivanja »navadnih ljudi« na odločitve o pomembnih družbenih vprašanjih. V političnih dokumentih pogosto-